

ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

LAW ENFORCEMENT AS THE MAIN FORM OF REALIZATION OF THE STANDARDS OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
декан юридичного факультету,
Запорізький національний університет

Курінний Є.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет

Титаренко М.В., PhD, доцент кафедри конституційного
та адміністративного права,
Запорізький національний університет

Запропоновану статтю присвячено дослідженню процесу правозастосування як форми реалізації стандартів адміністративного судочинства. Проаналізовано ціннісні аспекти історичних підстав прийняття Кодексу адміністративного судочинства України. Визначено, що в сучасному періоді розвитку судової системи України, яка продовжує перебувати в процесі трансформаційних змін, формування та розвитку адміністративної юстиції, стандарти адміністративного судочинства виступають у ролі формально визначених правил поведінки учасників судового процесу, що може сформулювати думку про певну обмеженість їх процесуальної правосуб'єктності.

Наведено теоретичні підходи до визначення поняття правозастосування, порівняння його з категорією «застосування норм права», «правореалізація». Досліджено форми правозастосування в межах діяльності суб'єктів владних повноважень та з'ясовано, що виокремлення окремої форми правозастосування – правосуддя – наводить на роздуми про наявність особливого порядку її реалізації, що не є виключенням і для системи адміністративних судів України. Зазначено специфічні ознаки правосуддя як особливої форми правозастосування.

Зроблено висновок, що у процесі дослідження правозастосування в контексті реалізації адміністративними судами України своїх завдань та функцій, слід визнати, що формальне закріплення норми права у нормативно-правовому акті не є свідченням належного, правильного та ефективного використання цієї норми, та не підтверджує факт її реалізації. Обґрунтовано, що в процесі розгляду публічно-правових спорів та застосування стандартів адміністративного судочинства, учасники адміністративної справи надають стандартам адміністративного судочинства нового змісту, який обмежений, з одного боку, нормативною визначеністю та законодавчим тлумаченням даних норм у межах нормативно-правового акту (в даному випадку – Кодексу адміністративного судочинства України), а з іншого – практичними аспектами на досвідом діяльності уповноважених суб'єктів – адміністративних судів. Увагу зацентровано на міжнародному впливі на порядок правозастосування як форму зовнішнього контролю та забезпечення дотримання норм права у державі.

Ключові слова: адміністративне судочинство, стандарти адміністративного судочинства, правозастосування, реалізація норм права, правосуддя, адміністративна юстиція.

The proposed article is devoted to the study of the law enforcement process as a form of realization of the standards of administrative justice. The value aspects of the historical reasons for the adoption of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine are analyzed. It was determined that in the modern period of the development of the judicial system of Ukraine, which continues to be in the process of transformational changes, the formation and development of administrative justice, the standards of administrative justice act as formally defined rules of behavior of the participants in the judicial process, which can form an opinion about a certain limitation of their procedural legal personality.

Theoretical approaches to the definition of the concept of law enforcement, its comparison with the category «application of legal norms», «realization of law» are presented. The forms of law enforcement within the scope of the activities of the subjects of power have been studied and it has been found that the isolation of a separate form of law enforcement - justice - leads to thinking about the existence of a special procedure for its implementation, which is not an exception for the system of administrative courts of Ukraine. Specific features of justice as a special form of law enforcement are specified.

It was concluded that in the process of researching law enforcement in the context of the implementation by the administrative courts of Ukraine of their tasks and functions, it should be recognized that the formal establishment of a rule of law in a normative legal act is not evidence of the proper, correct, and effective use of this rule, and does not confirm the fact of its realization. It is substantiated that in the process of considering public legal disputes and applying the standards of administrative proceedings, the participants in the administrative case give the standards of administrative proceedings a new meaning, which is limited, on the one hand, by normative certainty and the legislative interpretation of these norms within the framework of the normative legal act (in this case - the Code of Administrative Proceedings of Ukraine), and on the other hand - practical aspects based on the experience of authorized subjects - administrative courts. Attention is focused on the international influence on the law enforcement procedure as a form of external control and ensuring compliance with the law in the state.

Key words: administrative proceedings, standards of administrative proceedings, law enforcement, implementation of legal norms, justice, administrative justice.

Вступ. Питання ефективності та результативності діяльності судів адміністративної юрисдикції залишається актуальним як для науки адміністративного права, так і для практичної діяльності суб'єктів правозастосування. Одним із способів забезпечення високих позитивних показників діяльності є дотримання певних засад, правил та норм, якими в даному випадку виступають стандарти адміністративного судочинства. Проте, підтвердження

нормативного закріплення правових норм не є гарантією їх правильного та результативного застосування.

Питання правозастосування пов'язане із категорією реалізації права та практичного застосування нормативних приписів. Означені процеси мають прикладний характер, що ускладнює їх дослідження та обумовлює потребу у проведенні наукового аналізу діяльності правозастосування стандартів адміністративного судочинства в межах правової системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному осмисленню змісту правозастосування у сучасній науці адміністративного права приділено значну частину увагу дослідників, що свідчить про наукову потребу у з'ясуванні специфічних ознак та властивостей даного процесу. Категорія стандартів адміністративного судочинства в сучасній юридичній літературі також неодноразово виступала у якості предмета досліджень.

Слід відзначити наукові здобутки таких учених, як Авер'янов В. Ю., Бевзенко В. М., Кельман М. С., Коліушко І. Б., Копейчиков В. В., Куйбіда Р. О., Мельник Р. С., Мурашин О. Г., Пастернак В. М., Педько Ю. С., Рабінович П. М., Скакун О. Ф., Старілов Ю. Н., Стефанюк В. С., Хома Н. М., Шемшученко Ю. С. та інші.

Не зважаючи на наявність наукового матеріалу та актуальні висновки правників, комплексне дослідження правозастосування як форми реалізації стандартів адміністративного судочинства є новим для адміністративно-правової науки.

Метою статті є теоретичний аналіз правозастосування як форми реалізації стандартів адміністративного судочинства.

Наукова новизна публікації полягає у формуванні нового теоретичного підходу до розуміння правозастосування в контексті вдосконалення ефективності діяльності адміністративних судів України.

Методи дослідження. Комплексність предмету дослідження обумовлює потребу у виборі широкої методологічної основи для формування актуальних та застосовуваних висновків. Серед методів дослідження варто звернути уваги на застосування таких, як методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий метод, метод аналогії, формально-юридичний метод та метод документального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Основне завдання адміністративного судочинства, яке полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1], відображає соціальний аспект діяльності держави та акцентує увагу на пріоритетних її напрямках, одним з яких є захист приватних осіб від свавілля влади. Баланс інтересів держави та особи залишається критичним та підлягає подальшим дослідженням в межах адміністративно-правової думки, оскільки адміністративна та судові реформи продовжують впроваджуватися та потребують додаткових наукових та практичних обґрунтувань доцільності їх проведення.

Положенням статті 125 Конституції України прямо передбачено, що sudoустрой в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [2]. Даний конституційний припис, який формально є нормою прямої дії засвідчує готовність держави до захисту особи, підтверджує соціоцентричність діяльності держави та є гарантією утвердження визнаних міжнародною спільнотою прав та свобод, законних інтересів осіб.

Стандарти адміністративного судочинства передбачені положеннями частини 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), який було прийнято у 2005 році у зв'язку з потребою у вдосконаленні системи судочинства та формуванні нового інституту адміністративної юстиції. Не зважаючи на використання терміну «стандарт», законодавець у положенні статті 2 використовує термін «засади (принципи)», що не є критичним з точки зору тлумачення змісту перелічених стандартів.

Як зазначає О. М. Нечитайло, прийняття Кодексу адміністративного судочинства України, створення в Україні системи адміністративних судів свідчить про форму-

вання в Україні як у демократичній та правовій державі повноцінної адміністративної юстиції, зокрема, адміністративного судочинства, завданням якого є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб та інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [3, с. 151].

Тож, КАС України містить наступний перелік стандартів адміністративного судочинства:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- 5) обов'язковість судового рішення;
- 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- 8) розумність строків розгляду справи судом;
- 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [1].

При чому, даний перелік є вичерпним та не підлягає доволному розширенню в межах судової дискреції. Тому, можна стверджувати, що в сучасних умовах формування та розвитку адміністративної юстиції сторонам та учасникам публічно-правових спорів необхідно дотримуватись саме визначеного переліку, що може сформувати думку про певну обмеженість їх процесуальної правосуб'єктності. Але, в даному випадку слід звернутись до основ теоретичних концепцій в межах дослідження теорії держави і права і поглянути на дану проблематику під іншим кутом зору, а саме через процес правозастосування.

Науковці по-різному тлумачать зміст даного поняття. Наприклад, Юхимюк О. М. зазначає, що правозастосування по суті є найбільш об'ємною частиною юридичного процесу. Основне його призначення – індивідуальне регулювання суспільних відносин. Роль і значення застосування права настільки великі, що часто цю форму реалізації виокремлюють у самостійну, зазначаючи, що правозастосування, як і правотворчість – це два особливі напрямки функціонування правової систем, тому дослідження проблеми правозастосування є надзвичайно актуальним [4, с. 53-54].

Авторка також зазначає, що термін «правозастосування» потребує змістового розширення з погляду на розуміння права як системи принципів і норм (правил поведінки). Власне в такому контексті правозастосування – це правова форма діяльності уповноважених компетентних суб'єктів, спрямована на реалізацію принципів і норм права у конкретних життєвих ситуаціях шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень. Пропонується також поділ правозастосування залежно від юридичної основи на такі категорії: «застосування права» та «застосування принципів права». У зв'язку з чим пропонується ставитися до співвідношення понять «правозастосування» та «застосування норм права» з позицій розрізнення категорій загального і окремого та цілого і частини. Дуже важливим в контексті даного дослідження вважаємо висновок про те, що процес правозастосування в цілому, навіть за наявності норми права, яка може стати основою для вирішення справи, не може відбуватися поза принципами права, без їх урахування, адже принципи права пронизують усі норми права, є основою всієї системи права держави [4, с. 55].

Дослідники В. Дума, В. Цимбалюк зазначають, що при визначенні форм правозастосовної діяльності необхідно враховувати той факт, що кожен державний орган, посадова особа чи навіть громадська організація має свої специфічні завдання і відповідно шляхи їх розв'язання. При визначенні форм правозастосовної діяльності осіб, які наділені правом приймати правозастосовні рішення, на нашу думку, необхідно враховувати всю сукупність форм, які можуть використовувати суб'єкти правозастосування в процесі своєї діяльності. Разом з тим необхідно виділити основні з них, які є типовими та найбільш повно розкривають специфічні особливості цього процесу [5, с. 59].

Автори також виділяють такі форми правозастосовної діяльності осіб: організаційно-розпорядча (оперативно-виконавча); правоохоронна; правосуддя (судова). Науковці пропонують у останніх перерахованих двох формах правозастосування виділити ще одну форму – правозахисну. Виділяти ж правозахисну форму правозастосовної діяльності в якості самостійної, на їх думку, є недоцільним, оскільки вона є одночасно складовою частиною як правоохоронної, так і судової форми правозастосовної діяльності [5, с. 60].

Виокремлення окремої форми правозастосування – правосуддя – наводить на роздуми про наявність особливого порядку її реалізації, що не є виключенням і для системи адміністративних судів України.

Вартою уваги також є думка про те, що до таких специфічних особливостей, які дозволяють виділити правосуддя в якості самостійної особливо значимої форми правозастосування, належать: особливість організації державної влади в Україні, яка передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, і ніякими іншими органами чи посадовими особами ця форма правозастосовної діяльності здійснюватись не може; здійснюючи правосуддя, суди виносять правозастосовні рішення у формі вироків чи судових рішень іменем України, а правозастосовні акти інших державних органів та організацій і установ з різними формами власності приймаються не від імені держави; зміст правосуддя становить розгляд у судових засіданнях адміністративних, господарських,

цивільних справ стосовно спорів про права та інтереси громадян, громадських об'єднань, підприємств і установ з різною формою власності, а також кримінальних справ із засудженням осіб, винних у вчиненні злочину, або виправданням невинуватих; розгляд справ у суді і прийняття правозастосовних рішень здійснюються в процесуальних формах, які чітко установлені законодавством для розгляду цивільних, господарських, кримінальних та окремих видів адміністративних справ. Під формою правозастосування дослідники пропонують розуміти специфічну форму державної діяльності компетентних державних органів і посадових осіб, а також уповноважених на це недержавних та громадських організацій спрямована на виконання, використання та охорону і захист норм права, має об'єктивно виражений характер і направлена з урахуванням завдань і компетенції правозастосовувача на створення оптимальних умов для реалізації норм права [5, с. 61].

Тобто, правозастосування однозначно виступає способом реалізації норм права, що в свою чергу надає нормі права об'єктивного змісту і суб'єктивних характеристик в кожній конкретній правовій ситуації.

Висновки. Досліджуючи правозастосування в контексті правосуддя, що здійснюється системою адміністративних судів України, слід визнати, що формальне закріплення норми права у нормативно-правовому акті не є свідченням, по-перше, використання цієї норми, а по-друге, її реалізації. Застосовуючи стандарти адміністративного судочинства, учасники адміністративної справи надають передбачим положенням КАС України нового змісту, який обмежений, з одного боку, нормативно визначеністю та законодавчим тлумаченням даних норм у межах нормативно-правового акту, а з іншого – практичними аспектами на досвідом діяльності уповноважених суб'єктів. Слід також зазначити, що на правозастосування як форму реалізації стандартів адміністративного судочинства впливає міжнародний досвід та практика реалізації правових норм, яка діє поза межами внутрішньої правової системи і виражається у положеннях низки міжнародних актів, актів інституцій та організацій, які доповнюють та уточнюють практику правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 №2747–IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35–36, № 37, ст.446.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.
3. Нечитайло О. М. Обставини, що не потребують доказування в адміністративному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 43. С. 151–158.
4. Юхимюк О. М. Співвідношення понять «правозастосування» та «застосування норм права». *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 53–56.
5. Дума В., Цимбалюк В. Правозастосування та форми його здійснення. *Правова інформатика*. 2006. № 3 (11). С. 56–62.